

EUSKALTZAINDIARI

Guk, euskaltzaiñok, bi zeregin jakin-jakiñak dítugu :

Lenbizi. Euskera landu, al-bestean garbitu ta txukundu, alegia, erdereetatiko zer kaltegarriak baztertuaz' jatortu, bere-tiartu; au' batez ere, gramatikari dagozkion gauzetan.

Eraberean, Euskera, gaurko munduak eskatzen dituan ja-kintza guztietarako baliozkotu, gauzadandu.

Zer guzi oik egiten' ekin díote ta ekiten, euskaltzain edo-ta euskaltzale askok, baita kanpoko izkuntzalari ospetsu ta izen aundikoek ere. Beraz, ortan, baliozko aurrerapide askotxo di-tugu egiñak.

Bigarren zeregiña, euskeraren bizitza zaindu, indartu eta edatzea degu. Obligaziorik aundieneko degun zeregin ontan ere' ekin dio Euskaltzaindiak, ortarako aukeratzen zaizkion aritze-bideetan. Baiña bide oik' zoritxarrez' estuak dítugu, edaera ta mardera txikikoak. Eta *egi-egitan*: zabalagotzerik, aundiago-tzerik ezpaldin badukegu' euskeraren bizia, geroago ta maka-lagotzen dijoakegu, eta gero' izkuntza illen illunpetarako bi-dean. Ez ditzagun begiak itxi; au, mortu-saiek égin oi dute, arriskuren bat urreratzen zaienean; euskaltzaiñok ez genegi-kete, zerren-eta ori, euskera-zain orde' euskeraren *eriotza-zain* izatea génuke.

—Bai-bai, esango didazute euskaltzainkide maiteok, ¿baiña zaintze-lan ori, nola egin? ¿ortarako eskubideak eta ekin-bi-deak, nun aurki ditzakegu?

Arazo gaitza, egiaz, baiña berorretxegatik, euskaltzaiñok, gogorik aundienaz ixtudiatu bearrekoa.

I.—EUSKERAREN MAKALTZAILLEAK

Euskeraren osasuna zerk makaltzen duan begiratzea' ori dégula, dirudi, asteko lana. ¿Makaltzaille guzi-guziak ikertzea? Ez-ez: ori sekula ez bukatzeko lana baikenuke. Begira ditzagun, bakarrik, gaur agiri-agirian ditugun kaltetzailleetatik batzuk.

Erbestetik eltzen zaizkigun erdaldunak ditugula kaltegarrien uste dute askok.

Kaltegarri bai, baiña *kaltegarrien* ez. Erbestetikako geienok, eztute euskeraren kaltezko zerik; kontrara, oiek pozik ikúsi oi dituzte beuren aurrak euskera ikasten.

Ez ez: erbestetikako erdaldunak eztitugu, geienetan, euskera iltzaille. ¿Nortzuk beraz? Batzuk beintzat' gutxien gutxien izan bear luketenak, alegia, euskera *gauzarik baliozkoentzat* iduki' eta euskera orren bizitza zaintzen eta indartzen geien saiatu bear luketenak, ots, kristau katolikoak eta batez-ere, erlijio orren irakasle eta zaintzailleak. Aztertu dézagun auxe astiro, zerren-eta nere itzaldi onen mami-mami degun autua baita.

II.—EUSKOTARREN BIRTUTEAK. OIEN EUSLE' EUSKERA

Uri aundixkoetan euskera atzeraka dijoalarik' ango guraso jator eta buru-argi askok, esan oi dituzte onako itz samíñak: "Guk, zazpi-alegiñak egiten ditugu, geure aurrak, euskera ikasi eta euskaldun iraun dezaten, ikusten baitugu, atsekabez, oraingo gazteek, euskera galtzeaz' zenbat gauza on eta eder galdu, ta zantar eta bide-txarreko ikasten dituzten".

Eta ¿zertzuk dira galtzeko arriskuan ditugun "gauza on eta ederrok?" Dudatzeke, onako oik: Gure gurasoek Euskal-errian eta edonun agertu dituzten eta mundu guziak autortzen ta txalotzen dizkiguten birtuteak. Autortze au egiztatzeko eta agiriagotzeko' aipatu génitzake, ezagun ditugun gertakun askoren artean oraintsu jakin ditugun iru gauzok.

1.º Anai-arteko azken-gudate ostean, Euskalerriko eta beste toki askotako jendetzak, Ameriketarantz iges egin zutelarik' ango Erriek, euskotarrak begiramen bereiziz errézibitu zituzten. Arjentinako Gobernuak batez-ere (Ortiz jauna Buru) lege bereizi bat eman zuan, auxe: Euskalerriko jendea, geiagoko gabe errezebituko zutela, alegia, beste errietakoai eksijitzen zieten paper eta abar gabe.

Ori' esan degunez' Argentina-n gertatu zan, lege ohoragarri orrek' euskal-jende *eskolatuai* lagundu zien géienez, oitarikoak baitziren ara joan bearra izan zuten geienak.

2n. Orain, nekazariak dítugu deituak, eta Amerika-alde orren beste puntatik, alegia, Ipar-ameriketatik. Emen ere, euskal-mutillak áukeratzen dituzte artzaintza aundietarako, gure mutil azkar eta zintzook baiño oberik' iñun ezpaitituzte aurkitzen.

3n. Ortega y Gaset, filosufu ospatsuak, esanak dítu, onako itz goragarriok :

“España guzian eztá Euskalerrian baiño ardura aundiagoz landutako lurrik, ezta obeki antolaturiko baserririk naiz uririk ere. Euskotarrak azkar on-artzen ditu zibilizaziorik berrieneko mekanika-aurrerapide guziak, baiña era-berean, euskal-izantzari iñolaz ere uko egin gabe, au da, erlijio eta politikarekiko bere arau zar-zarren aberastasunak' biotz barren-barrenean tinko gordetzen ditualarik. Nere ustez, dio, ezta Europa guzian Erri ori baiño moralidade gardenagoririk. Euskalerritarra (ariman bezela, arpegiz, *xuxen*) Adan-en landarategi aldakorak, sartzalde ontan eman duan landararik jatorrenetarikoa degu” (1).

¿Euskaldunen birtute ederrok, zeri dizkiogu zor geien geienik? Galdera onen erantzuna' Ortega y Gasetek berak árgitzen digu zerbait itz oiezaz: “el tesoro de viejísimas normas religiosas...” (au zion katoliko-erlijiotik urruntxo bizi izan zan filosofo orrek).

Erlijioa degu, bai, euskotar birtuteen zaintzaillerik bikaiñena baiña, ordeaz, *erlijio orren berorren gordetzaillerik aundiñena' geure euskera degu*.

Ontarako euskera ta euskaltasuna' *irastontzi bikain-bikaiñak dítu* Euskalerrriak. Euskotarrak au egiten du: ikusi ta ausnartu jakintsuen ideia berriak, baiña norberegianatu ez guziz, euskal-gurasoek irakatsitako ideia ederren argi tartetik irazi gabe.

(1) Ona-emen Ortega y Gasetek berak erderaz idatzia: «No hay tierra en España más cuidadosamente labrada ni más limpias aldeas ni ciudades mejor organizadas. El vasco acepta rápidamente los inventos mecánicos de la moderna civilización, pero a la vez conserva irreductiblemente en su pecho el tesoro de viejísimas normas religiosas y políticas. Yo no creo que exista en Europa un pueblo de más acendrada moralidad. Rectilíneo de alma como de rostro, el vasco es una de las más nobles variantes que en Occidente ha dado la voluble planta de Adán» (*Obras completas*, pág. 336).

Euskerak górdede dituala diokegu, beraz, eusko-birtuteak, eta batez ere erligio-fedea, iñun ez bezelako erligio-fedea, ibai! ¿Ba-al da mundu guzian Euskalerrian baiño katolikoago dan Erririk? ¿Aundieran eta bizi-lagunez konparatuta, Katoliko-Elizari, Eliz-gizon eta eliz-alaba geiago eman dionik? ¡Zenbat Apaiz Euskalerriak (2), zenbat Praille, zenbat Moja; eta zenbat Mixiolari, Iñaki eta Jabier doneen denboretatik así eta gaurdaiño!

Au, guziau, olaxe dalarik ¿ez al du merezi, Euskalerriak, Katoliko-Elizak maiteen izatea? ¿Eliz-buruzagi goienetakoetatik así eta umillenetaragiñokoek, Erri au, begiratze kutunenez, dan bezelakoxe gorde nai izatea?

Baiña ¿zer gertatzen da?

III.—ELIZ-GIZONAK ETA EUSKERA

Badira, bai, Eliz-gizon batzuk, Praille, Apaiz eta abar, euskera ta euskaltasunaren alde, jatorki eta ardurarik santuenez lan egiten dutenak. ¿Baiña gaiñerantzekoek zer? ¿Eliz-gizon eta eliz-alaba geien-geienek zer? Batez-ere, oien agintari beeko ta goienetakoek zer?

Ikus dézagun.

Euskalduna, guziz atxikia dá, gurasorik guraso eldu zaizkion zer guziai, au da, *izkuntza*, *oitura*, eta batez-ere, *Erligio* santuari... An-or-emen erdaldunari erdera entzuteak' eztiogutxituko euskal-maitasunik, ez orixe. Baiña erdaldunok *eliza-agintari*, maixu edo olako baldin badira' orduan bai, orduan gerta liteke, euskal-maitasuna gutxiagotzen astea.

Au gértatu da, eta gértatzen, orrako Serora edo Moja erdaldunekin. Oitariko bospasei aizpa maitagarrik' idekitzen dúte, gure erri batean, kolejio bat, eskola bat. Gure aurrak, eskola ortan sartzen diralarik' guzia lilluragarri aurkitzen dute: eliz-andere bedeinkatuok' soiñeko bereizi ta errespetagarri estaldurik, eta, batez-ere, paparrean gurutze eder bat zintzilika dutelarik, au, beuren fede bizizko kristautasuna agertzeko.

(2) Errigoiti, Bizkaiko Bas-Erri bat degu, 1.100 bizi-lagun inguru ditu. Aurten berean, ango eliza nagusian, iru erri-semek batera emán dute meza berria, eta beste iruk, era-berean egiteko asmoa dúte datorren urtean. Gora-garria óri, baiña, jakíña: Errigoiti, Gernikako Arbolaren alboko erri euskaldun uts-utsa degu.

Moja oik' jakiña, irakasle bikaiñak dira; lanaren nekeak aspertzen eztitu, ezpaitira munduko diru urriz pagatuak, zeruko asebetegarritzko baizik.

Baiña, orain dátorkigu gauza eder guzi oien alde samin-garria: moja oik erderazko dituzte irakaste guziak; geiago, eta txarrago: badute euskerarentzat olako gaitzeste bat, euskera, eskoletarako kaltegarri bailitzeango uste ongi sakondu bat; eta uste negargarri orren lurrin atsituak' gure aurren biotz xamurrak, azkar ditu txertatzen, kutsatzen, ziringatzen.

Gaitz orren ondorenak' edonun ágiri zaizkigu. Or ikústen ditugu, Uri ta Bas-Erri euskaldun-euskaldunetan, aurrak, lenbizi, euskeraz egin nai ezik, gero euskera aztuta.

Zer ortan (esan dezadan bide-batez) nexkatoak dira aurreneko; nexkatoák eta neskák, euskal kontrako sagar txar ori, lenbizikoz eta joranik aundienez jaten dutenak; gero, paradisuán Eva-k antzo' jan erágiten diete, gure Adan txiki eta aundiei ere... ¡Neska oiek eta emakume orok ere, eztakite, gaixoak, sagar orren eragintzak, gure mutillai, zenbat on-bidezko ate ta leio itxi, eta galbidezko zábaldú, egiten dizkieten!

Aur oien gurasoak, batez ere Amak, maiz kéjatzén zaizkigu: "Guk etxean (esan oi dute) alegiñak egiten ditugu, aurrak, euskeraz ikasi eta euskaldun jarrai dezaten, zerren-eta, ikusten baitugu, atsekabez, oraingo gazteok, euskera galtzeaz, zenbat gauza on galdu, eta, ordeaz, zatar eta arrisku aundiko ikasi, egiten dituzten; baiña alperrik ari gera: ioik, eskola oik, batez-ere, moja-eskola oik!"

"Guri ere (gaiñeratzen dute Ama gaixook) gure maistrek irakasten ziguten erdera: ez, noski, oraingo nobela ta abarrek sarri ekarri oi dituzten gaizkeri ta zantarkeri erdi estalduak atsegiñez milikatzeko aiñako erdera, baiña bai, oraingo bizi-moduak bearrezko egiten diguten aiñakoa. Eta guzien gain, etziguten euskera galdu arazten, gutxiago, ala-ere mespreziatzen".

Arrazoi aundia dute orrela kejatzen diran euskal-guraso maiteak. Izan ere, orrako moja-eskola geienak' euskera itxusgarritzeko eta iltzeko sortuak dirúdite. ¿Au geiegikeria dala? Ez, zoritxarrez ere. Eta egi-egia dala erakusteko' bagenuke zer esanik asko. Ona emen ejenplu batzuk.

IV.—EUSKERAREN KONTRAKO GERTAERA TRISTEAK

Euskaltzaindiak: guziok dakizuenez, jasan zuan, orain dala amar bat urte, aztu eziñeko atsekabe bat. Aita Villasante errezibitzea zúan, eta onen itzaldi ederrari' Krutwig euskaltzain

jakintzu eta langille-langilleak zion erantzun. Ni enintzan lekuko, baiña Villasantek berak kontatu zidan, andi-andika, an gertatua. Andi-andika esan det; gero ere nik eztet irákurri, osorik. Krutwig-en itzaldi ura; ala-ere, egoki derizkiot, orduan A. Villasanteri esan nizkion itz batzuk errepetitzea. Lenbizi auxa: Krutwig-ek, garai artan, itzen batzuk gogorregitxo jaurti baldin bazituan ere' eztala ori arritzeko, biotz minduak' ori, edonoiz eta edonun egin oi du, eta gogo onez párvatzen zaio (betor, nere itzaldi ontan esan netzaken itz garratzen bat edo besteentzat ere, parkamen berorixe). Eta, ez al zuan Krutwig-ek, eta ez al degu guziok, arek erabili zuan gai artan, minberatzeko motiburik?

Aita Villasanteri berari kontatu nizkion, orduantxe bururatu zitzaizkidan bizpairu ejenplu, txit irakasgarriak. Villasanteri, nungo ta nortzuekiko guzien izenak agertu nizkion, baiña eztitut orain birresango, iñori min eta kalte egiteaz, ezpaitugu, euskaltzaiñok, ezer irabazterik. Ona emen ejenpluok.

1.º Bizkaiko uri ospetsu bat zan (Arizpeiti deituko diogu). Uri ortan, bada kolejio bat, alegia, Moja-eskola eder bat: Udalak (Urietxeak) diruz lagunduta eraikia zuzen-ere.

Moja oiek, eskola ortara dijoazten aur ugariai' ederki ta guzitarik irákasten diete. baiña ibetikoa! euskera, bajuesten, baztertzen, eta olaxe, guziz aztuarazten ere bai.

Ori ikusirik' Udalak (karlista. monarkiku, abertzale, errepublikanu... guziok ao batez) moja aiei, beññola, euskeraz ere zertxobait irakasteko éskatu zien. ortarako. bear zitezkean liburuak, Udalak berak áukeratuko zizkietela-ta...

¿Erantzuna zer? Gogo gutxi, aitzaki asko, luzepidea... azkenean' ezer ez.

2n. Au ere' Arizpeitiko Ospitale aundi ta eder batean gertatua da Emen ere' Moja bedeinkatuak gaixo-zain. Ospitaldu guziak' (gaixo. atso-agura, aur... guzi-guziak') euskaldun. Baiña mojen izkuntza' beti erdera, bai otoitzetan, bai beste edozertan.

Ospitale artako agintari nagusi' Arizpeitiko amar-bat jaun errespetagarri ziran. Jaun oiek' guzia erderaz egite ori, etzala egoki, eta (oiek ere ao batez') aurrai otoiz batzuk ezpada-ere euskeraz irakasteko ágindu zieten mojai. Baiña! bai zera! emen ere, Mojak berdin: "baietz, baietz, baiña... gerotxoago-edo, zera zertutakoan..." eta abar; baiña egitez' ezerez.

3n. Bada Euskalerrian "Batzar-Etxe" eder bat. Angoxe Saloi-nagusian bátzen ziran, gure asabak, Erria gobernatzeko Legegiñan.

Saloi orrek, badu, berorren kapillatxoa, kortiña batez ostenduta; kortiña ori jaso' eta *Saloi* ori kapilla aundi biur-tzen da.

Batzar-Etxe orren jaube zan Diputaziuak' igande guzietan' Meza-ixil bat bere kontura emateko' Apaiz jaun bat bialtzen zuan kapilla artara. Aor bada, eta meza bitartean, uri bereko Erretore jaunak' onek ere beronen kontura' itzaldi bat égiten zuan: baiña beti *erderaz*. Ordea, meza ortara joan oi ziran geien-geienak' *euskaldunak ziran*, eta asko' erderarik etzekitenak. Diputaziuak, ori ikusirik, eta toki arek, euskal-gauzentzat eskatzen zuan maitasunagaitik' Erretore urari, au eskatu zion: baldin meza artan itzaldigiñan jarraitu nai bazuan' jarrai zezakeala, baiña, mezedez, euskeraz egiteko. Erretoreak, obeitu ez, eta berriz ere' *erderaz*. Diputaziuak, azkenean, galarazi egín zion, indarrez, meza-garaian, kapilla artara sartzen; eta ola búkatu zan ezta-baida triste ura.

V.—¿ZERGAITIK EUSKERAREN KONTRAKO ZEROK?

Euskal-maitatzailleentzat' samingarri dira olako gertaerak. Ezkenuke sinistu bear, ordea, aipatu ditudan Apaiz eta Mojak, euskeraren benetako etsai litezkeanik. Benetako eta itxuragabekoago dan gauza' beste au dégu: Mojetan' baita Praille ta Apaiz askotan ere, eta geiago guzi oien goi-nagusi errespeta-garrietan' bada siniste illun bezelako zer bat, zeíñek agintzen baitie, euskera eztutela erabili bear, ezin bestez baizik; iñola ere ez eskola ta ikasguetan, komentu eta seminarioetan, aundizkiren bat-edo lekuko datekean tokietan... eta abar.

"Siniste illun" ori dutenei' bi gauzok agértu bear dizkie Euskaltzaindiak:

1.º *Gaur egunean, orrela bazterturikako mintzaierek' ez dúketela bizi-izaterik.*

Orain dala 50-enbat urte-edo' euskotar erri ta uri geienetan' euskera génuan mintzai bakarra; erdera ganorazkorik' iñok etzekian, Eliz-gizon, Mediku, Eskribau... ta beste andizki banakaren batzuek izan ezik.

Garai artan' erderaren aldeko zer ori' ain kaltegarri etzatekean: euskaldunak bi-izkeldun egin nai izatea baizik etzirudian. Ori etzatekeala ain gaizki diot: Europa erdi-erdian be-rean ditugu, Erri, jakintza guzietan, txit aurreratuak diralarik' erri-mintzaira bi edo geiago goi-eskoletara jasotzen dituztenak: Suiza, Belgika, Luxemburgo... Baiña gu, gutarteko bi-izkelduntza ori iritxiz gero' galtzebiderik txarrenera eraman nai gai-

tuzte. Egiaz, baldin euskera, ikasguetatik eta abar urrundu, eta erdera bakarrik badarabilgu' gure mintzai ederra, erremedio gabe, iltzeko kondenatua degu.

Orra bada: lenbizi euskaldun-soil giñan; gero euskaldun-erdaldun. ¿Geroago erdaldun-soil guziok? Ontara gijoazkeala, ezta iritzi utsa, egi-egia baizik, euskal-uri askotan gertatzen ari zaigun egi agiri ta samingarria.

2n. *Euskera galtze orrek dakarzkian ondoren kaltegarriak, batez ere Erlijioarentzat.*

Gorago bir-esan ditut, guraso euskaldun askoren onako itz samiñak: "Ikusten baitugu atsekabez, diote, oraingo gazte asko, euskera galtzeak' zenbat gauza on eta eder galtzera eta itxusi ta zantar bideetara daramazkian".

Gauza on eta ederrok ¿zertzuk ditugu? Ortega y Gasetek apuntatzen zígún birtute oien sustrai sakon bat: "bizitza aurrerapideak azkar ikasi ta artu, baiña guraso zaarren irakatsiak aztu ta galdu gabe".

¿Au, nola iritxi dute euskaldunek? ¿Nola iritxi du Euskal-erriak, beste Aberri edo Erresuma geienek ezin izan dutelarik? Dudatzeke, euskerak eta onek babesten dion erlijio sendo eta sakonak.

Euskera ta erlijioa dítugu, bai, euskotar birtuteen eusle nagusi.

Euskera ta erlijioa, beste aldez, elkarren eusle dira.

Euskera galduaz' Erlijioa berantz, beingoz eta iduriz ez-paldin bada ere; berantz, bai, makaltzen, oztutzen; euskotar erlijioaren barren-berotasuna, zaintsutasuna, zarata gutxiko baiña benetako erlijiotasuna' aultzen, erbailtzen. Eta erabe-rean, berantz euskotarren birtute ederrok ere, mundu guziak oiuztatzen dituan euskal-birtute ederrok ere.

Euskera ta Erlijioaren alkartasun ori' aintxiñatik irákas-ten digute euskal-esakun jakintsuek: "Euskaldun' fededun" "Euskerak atzerantz pausu bat' erlijioak bi" "Jaungoikoak nai du euskera bizi dedin (Kardaberaz Aitak) "Gure ezaugarrietan (dio Aita *Laspiur* karmeldar idazle argiak) bi atalik ezagune-nak euskera ta erlijioa dira. Bata iltzean bestea dijoakio lotu-ta... Ez dezagun aitzu euskera ilda erlijioa galduko dugula..."

Ba-dira Euskeraren eta Erlijioaren elkartasun ori autortu nai eztutenak, alegia, au esaten dutenak: "Euskera eta euskal-tasun gabe ere ¿ez al dira kristau on eta birtutetsuak? —Bai orixe, diot nik; baiña itzaldi ontan' enaiz lagun *bakoitzen* erlijio ta birtuteez ari, *Erri osoenez* baizik, alegia, Euskalerrí

osoaren erlijio ta birtuteez. Eta auxe dá gogoan artzeko, auxe dúte goragarri Ortega y Gasetek-eta ere, orixe baita gaitz, orixe miresgarri.

VI.—EUSKERA, ERLIJUA ETA JAKINTZA IKASTEAK

Lengo idatz-ataletan, euskaltasunaren ontasunak egiztatzeko' Ortega y Gaset gaztelarra lekukotu det maiztxo. Jakintsu orren aurrez aurre' Unamuno euskotarra présenta ligukete norbaitzuek. Gakiozan, beraz, Unamuno orreri ere.

Egia esan, Unamunok, maite zuan Euskalerria, eta euske-
ra ere bai noski (bere 64 euskal-abizenak, pozik oiustatzen zituan), baiña maitatze biok' bere modura. Erlijua ere, ola-ola, dokma gabekoa; ots. fedezko egi gabeko erlijuiua zuan berekiko, Auguste-Comte-ren "religion positive" edo olako erlijuiua.

Guzi ori ola zalarik' euskal-iendeek muxin mingoitzen egiten zioten Unamuno jakintsuari. Gernika, nere bizitza-uri maitagarri onetako bizi-lagunek ere' muxin (bearbada, geiegitxo); au ere' mingoitzeagari. Gernikarra baitzuan, Unamunok, maite-maite zuan emazte kutun eta txit eliztiarra.

Muxin guzi oien mingoiztasunek eranginda edo' agertu bear Unamunok. noizpenka, euskaltasunaren kontrako iritziren batzuk. Dana dala. iaurti zituan, bein. Bilboko teatru aundi batean. zer-esan aundia eman zuten itz batzuk au bezelakoak: "Europtiar kultura Euskalerrian edatzeko' euskera eragozpen aundia degula". Itzaldi ura bukatzean' aundiki batzuek baizik txalotu etzutela ikusirik' damutu omen zitzaion Unamunori esanak esatea.

Itz zakarrak. izan ere. Unamunoren itzok, zerren-eta, euskerak. ezpaitie iñoiz kalterik egin euskaldunai, bakoitzak bere zeregiñetan jatorki ekin' eta gure Erri au, kulturarik ederreneko Erri formatzeko; ez-eta. bear duanak, bear besteko erderak ikasi' eta jakintza arloan, baliozko aurrerapen guziak Euskal-erriratzeko. ¿Gure kultura au. ez-ote obe, beste kultura merke ta azal utsezko asko baiño? Kultura merkea diot, alegia, guziok jakintsu gerala uste-izanik' guziok baliozko lanetarako gauza-ez izatera garamazkian kultura.

¿Orixo ez-ote du esan nai, Ortega y Gasetek, gorago koptatu ditudan itz eder aiezaz?...

Unamunok, euskotar izanik' euskal-kultura gutxi-esten du; Ortega y Gaset-ek ordea, gaztelar izanik' kultura ori' bikañen eta gorengotzat esten du, Jakintsu biok, Euskalerria juzgatzean, ¿nola orren elkar-kontrako? Ala bada, biok ziran

arrazoi-uts zale (au da “razionalistak”); baiña, au ez izan aski, giza-iritziak berdintzeko. Unamuno-ri, ikusi degunez, bere biotz mingoitzuak illuntzen zion arrazoia; Ortega y Gaset-ek, arrotz genualarik’ otz-otz begiratzen zituan gure gauzak, eta Unamuno-z oso bestera juzgatzen. Ola beraz; Unamunok, Europatiar kultura jártzen digu gurearen gain-gaiñetiko; Ortega y Gaset-ek ez, onek dionez euskotar kultura, zuzendura ta ondrautasuna’ baliozkoago dira, eta gaiñera’ (dio), birtute oik galdu gabe’ azkar eta ederki bereganatzen dituztela, euskotarrek probetxuzko diran mundu-aurrerapide guziak; “mekanika-aurrerapideak” dio Ortega y Gaset-ek; ¿zer ote-da, benetan, orixe baiño geiagoko, Unamunok dion “civilización europea” ori ere? ¿Dokma gabeko erlijuiua ta abar noski?...

Itz laburrez: Unamunok, Euskalerriaren aurrerapideetarako’ kaltegarri du euskera. Ortega y Gaset-ek ez. Onek dionez’ euskotarrek Europako kulturarik ederrena eta baliotsuena dute; eta ortara irixteko’ eztieta, beuren izantza-lege ta agerpenai’ uko egin, kontrara, beuren biotz barren-barrenean gordetzen eta indarrik zekenenaz éusten diete.

Auzi ori erabaki al izateko maixu gorengotzat’ artu dézagun Americo Castro, España-ko izkuntzalaririk jakintsuenetarikoa; ona beronek zer dion: “¿Kulturarentzat, euskera galtzea, desiragarri lizatekeala? Ezterizkiot, uste ori, ontzat emagarri degunik” (3).

Idatz-atal au bukatzeko.—Euskalerriak eztu kanpotar-keri geiegi agertu bear. Esaera zarrak dirausku: *On ezagutze-koa baiño’ txar ezagutua* obe dégula. ¿Zenbatez obeago ez-ote, *on ezagutua?*

Euskalerriak “on ezagutu ori” galtzea ¿Zenbateraiñoko penagarri luke? ¿Euskalerriak ez-eze mundu guziak ere, gaurko edonungo birtute-galtze izugarriak ikusirik? ¿Eta, guziz bereiziki, ez ote penagarri, kristau-Elizak, Pirene bealdeko gure txoko ontan aurkitzen duan perlarik ederren ori galtzea?

Perlarik ederrena díogu; baita beraz baliotsuena ere, zerrren-eta *Perla orren erraiñu disdiratzailleek’ Euskalerri barrenan ez ezik, onen inguruetan ere, erlijio-birtuterik asko zabaltzen baitituzte.*

(3) «Me parece inaceptable la posición de los que hablan de la desaparición del vasco como algo deseable para la cultura» (Américo Castro. *Cursos de Metodología y Alta Cultura*. Sociedad de Estudios Vascos. Bilbao, 1921).

VII.—EUSKERA GALTZEAK, EUSKOTARREN BIRTUTEAI LEKARZKIEKEAN KALTEAK

Gorago (2n. idatz-atalean-eta) zerbait esan dizuet gai onezaz. Ekin dézaiogun emen ere, inportantzirik aundieneko baitugu.

Euskera ta eusko-birtuteak elkar loturikako ondasunak dírala genekusan an, eta bata galtzeak' bestea ere galtzeko arriskuan jartzen duala.

¿Arriskuan bakarrik? ¿Gaur-daneko ere, ez al-dira agiri, uri asko ta askotan, galtze biok elkarrerri darraikietela?

Gure gurasoek, beuren ejenplu ta irakatsiez formaturiko gizaldiak' orain berritzen ari zaigunakin eztu konparaziorik: leendikoa' euskalduna, benetako kristautiarra eta birtutetsua génuan; orain formatzen ari danak ordea, ¿eman al dezake olako frutu bikaiñik? Inola ere ez, baldin oraingo ibildura jarrai badeza. Ni bizi naizen uria bera' Bizkai biotz-biotzean degu, eta auzi ori juzgatzeko ejenplurik autatuenetariko dírudikegu. Aor ba, eta uri ontan, kristau asko-ta-asko (Erretore jauna Kulpitutik ere bai') kexu dira, arriturik dira: Euskalerrian iñoiz entzun ere egin eztiran gaurko gaizkeri ta lotsagabekeriez saminki kéjatzan dira. Eta gauza berau entzuten diegu Bizkaiko beste uri eta erri askotako kristau on eta jatorrai ere.

Eta esan bearrik ez: euskera ere, uri ta erri oietan' neurri bere-berean díjoa gain-bera.

Erlijio ta euskeraren elkarkizun ori ¿arritzeko al da?

Gai onezaz zer-ikusi aundia duan liburu baliotsu bat' badu, oraintsu idatzia, Frantziako jesuita jakintsu batek: Aite Desqueyrat-ek; liburu orrek, gazteleraz, "La crisis religiosa de hoy" du izena. Gaur, mundu guzian, erlijíua galtzen díjoala dio, eta galtze orren zegaitikoak' adimen argi ta zorrotzez ázaltzen ditu. Zegaitiko bat' *sustrai-galtzea* itzaz ádi-arazten du. Egia, gizonok, erbesteratzeaz, edo-ta, geure Errian diraugularik ere, bertoko izate modutik urrinduaz, Erri orreri atxikitzen ginduzten *sustrai* sakonak eten, ausi ta galdu égiten ditugu; atxikidura oik' lokarri oik' erri-oitura ta ekanduak, itz-errikoiak, *erri-izkuntza bera génituan*, eta oik galduaz' *erlijíua* ere otzitu, urrindu, eta galtze-bidean jártzen degu.

Aita Desqueyrat-ek' gauza oik' munduko Erri guzietan gértatzen dírala dirausku. Baiña Euskalerrian (diot nik) bereiziki izan bear, ondoren txarragoko, gaiztoagoko. ¿Zergaitik au? Onetxegaitik: Ortz txiki bat, agin txiki bat ateratzeak' aoan zauri ta min gutitxo égiten digu; ordea, *sustrai* asko ta sa-

konak dituan matrailla-agin aundia ateratzeak erasoten dizkigun oiñaze, zauri eta beste ao-gaitzak' askoz aundiago dira.

Aor bada, eta euskaldunen mintzaira, oitura, ekandu ta izate-modu guztien sustraiak' Europa-ko Erri ororenak baiño aintxinagoko agertzen dira: ori gauza jakiña degu: Europa-ko jakintza eta jakintsuek' or arí zaizkigu, Euskalerritarroi, orixe gogora-arazten, predikatzen eta goratzen.

Beraz, oraiñarte ain ondoren eder eta ongarriak eman dizkigun izantza ori galtze-bidean eraztea, eta batez ere, izantza orrek eutsigarririk bikaiñen duan euskera bera, sustraitik, erro-errotik kanpora ateratzea ¿ez ál degu beldur izateko? Beldur izateko, bai, Aita Desqueyrat-ek erlijio galtzeaz diona' asaldagarriki gerta ez ote dizaikegun; inongorik azaldagarri-kien diokegu, zerren-eta galtze orrek, Euskal-izantza zaar eta sustraitsuagan' makurtzerik eta ondamendirik aundienak dákarzke, alegia, arako matrailla agiñik sustraitsuena ateratzeak, ao gaixoan egin oi dituanen pareko.

Gogoeta guzi oik eta beuron ondorena' gorago esan dedan zer onen jarioa degu, alegia, galtze oik etortzea' Katoliko-Elizak dúkeala penagarrien. Penagarririk-penagarrien, bai, Elizarentzako, euskal-izantza ori galtzea; penagarri, nion, Pirene bealdeko txoko ontan Elizak aurkitzen duan *perlarik* ederren ori, bertan bera utzi' eta galtzea.

¿Nola, beraz, Elizako Buruzagi ta serbitzari guzi guziek, EUSKERA, amodio bizi ta eragikorrez babesten ez? ¿Nola ez, baldin *perla* ori gordetzen duan maskorrik gogorrrena, koskolik zaillena, *euskera* bera dutelarik?

VIII.—ELIZ-BURUZAGIEI ERREGU BAT

Orra or euskeraren bizitzak, *gaur*, agirien eta minbereen agertzen duan arazorik nagusiena, beraz, Euskaltzaindiak ardurarik aundienaz gogoratu ta ausnartu bear lukeana. Baditu, bai, euskal bizitzak, beste zaindu bearreko eragozpenik asko ere, baiña Elizarekiko ori' guzien gaiñetikoena eta leiazkoena; ori erremedi ezipageneza' alperrikako ditugu beste ekin-bide guziak. Gaitz-iturri ori beár litzateke, beraz, sendatu lenbizi, eta sustrai-ki, sakonki; ortan zapi-epelezko" erremedi-uak' ez tira aski, eztukete askorik balio.

Euskaltzaindiak, lan ortan asteko' baditu, nik uste, euskaltzain autagarriak; oiek beár diote presentatu Eliz-agintari goieneko ta beieneko orori, errespetuz, baiña artamendurik aundienaz, idazki ontan agertzen duan guzia.

Euskaltzain autatuok, agertzapen orrezaz' bear litzukete Eliz-agintarien zentzua argitu eta biotza ukitu; sinistarazi, badala, Euskalerriko gertaera oietan, katoliko-Eliza osoak, arduraki begiratu ta eskuratu bear lukean auzi bat.

Eliz-agintariok, ideia ortara iritxiko balira' artuko litzukete, gogoz eta biziki, urrengo jartzen ditudan (edo oik baiño aundiagoko) erabaki batzu.

Erabaki-gai oik, Euskaltzaindiak ezin presentatu litzaikeke Eliz-agintairei *egin bearreko* litzuteken bezela: au ezkenuke errespetuz itz egitea. Ordea, esan génizaieke, itzik samurrenez baiña bizienez ere bai, eskatzen dieguna' *euskeraren osasunak bear-bearreko dúala*. Erregu au egitea' eskubidezko ez-ezik, obligaziorik aundieneko ere ba-degu euskaltzaiñok.

Ona bada, emen, gure erabaki gaiok:

1.º Eliz-agintari guzi oiek, bear dituzte ezagutu, ezagutuarazi eta goraltxatu, edonun, Euskalerrriaren kristau birtuteak.

2n. Ezagutarazi, eraberean, birtute oik irauteko ta indartzeko, euskerak duan balio gorengoa.

3n. Euskalerriko Eliz-gizon guziek' batez ere euskal-prediku ta konfesio lanetan ari-izatekoek' bear dute euskera ongi ta errez mintzatzen alegindu, ortarako, elkarren artean euskeraz itz egiñaz, eta, aukerako eskoletan' (Seminario, Komentu eta abarretan') ikaste luze ta sakonak egiñaz.

4n. Apaiz, Praille eta Mojak (iotoi, Mojak, Jaungoikoa-rren!) gobernatzan edo-ta zaintzen dituzten eskola, gaixo-etxe eta abarretan' irakatsi orori, lenbizi, euskera biotzez maitatzen, eta gero' (al-duten neurrian') itz-egiten, irakurtzen, idazten eta abar.

Gauza guzi oik ongi egiteko eta frutu-emaille izan ditezen, ¿ez al liteke aurkitu benetako biderik? Bai, egiaz eta biotzez nai izan ezker; ortarako, bear litzateke (zergatik ez?) Eliz-gizonen batzar, bilkura edo olako zer aundi bat antolatu; eta aintxe, Apaiz, Praille, Moja eta abar, beuren gorengo Agintariak buru dituztela' aztertu eta eztabaidatuko litzukete, gutxienez, nik jarritako lau erabaki gai oietan agertu dedan guzia. ¡Amaikatxo Katoliko-Kongresu, apaillatzen dira, an-orem, euskeraren alderako ekintza onek bezin fruitu baliotsu ta bearrekorik ematen' gaitz duketenak!

IX.—AZKEN ITZAK

Orra, nik, itzaldi ontan esateko asmo nuan guzia azalduta.

Eta azaltze ori bukatzean' gauza txit pozgarri ta maitagarri bat datorkit burura. Gauza ori ezta berria, euskal-maitatzaille orok dákite, baiña emen aitatu gabe, ezin utzi; ona emen: *Naparroako Lege-zar Diputazioak* ("Diputación Foral" delakoak) euskeraren alde, dirutza eder bat eralgitzea erábaki du; orrenbesteko dirutzarik (ieuskera gaixoa!) ez omen du iñoiz iñok eman ortarako, alegia, euskeraren bizitza zaindu ta indartzeko asmo uts-uts orrezaz. Euskaltzaindiak, eta euskaldun guziok, bear degu eskertu, biotz-biotzez, Napar, Diputaziuaren erabaki aberkoi ori. Aintxiñadanik déitu zioten *Euskerari* "Napar-izkuntza" ("Lingua Navarrorum"), eta Naparroari berorri "Euskalerriaren Muiña" ("Médula de Euskalerria", au oraintsu, M. A. Astiz idazle azkarrak).

Ekin bezaiote, naparrek, bide ortatik, euskera berriro "Lingua Navarrorum" datekean arte; orrela ber-irabaziko du sekula galdu bear etzukean titulu ederra: Euskalerriaren anai-nagusi, bateratzaille ta buruzagi titulua.

Gernika-n, 1959-ko Urtarrillean.

S. Altube-k